

UDK: 159.9(575.1)

Gulchehra SHADIMETOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti v.b., PhD
E-mail: gshadimetova@inbox.ru

O'zDSMI professor v.b., f.f.n. Umarov M.B. taqrizi asosida

DIALECTIC CONNECTION OF SOCIAL AND SPIRITUAL CHANGES IN UZBEKISTAN WITH NATIONAL HOLIDAYS

Annotation

In this article, when determining the basic requirements that ensure the longevity of national holidays, holidays are analyzed as a powerful factor that regulates positive relations in society with its emotional impact on the audience. At the same time, mass events and holidays, on the one hand, are a means of forming new social relations between people, and on the other hand, they are a way of expressing and demonstrating these relations.

Key words: Folk holidays, art samples, aesthetic ideal, moral values, aesthetic culture, socio-spiritual phenomenon, positive mood.

ДИАЛЕКТИЧЕСКАЯ СВЯЗЬ СОЦИАЛЬНЫХ И ДУХОВНЫХ ПЕРЕМЕН В УЗБЕКИСТАНЕ С НАЦИОНАЛЬНЫМИ ПРАЗДНИКАМИ

Аннотация

В данной статье при определении основных требований, обеспечивающих долговечность национальных праздников, праздники анализируются как мощный фактор, регулирующий позитивные отношения в обществе с его эмоциональным воздействием на аудиторию. Вместе с тем массовые мероприятия и праздники, с одной стороны, являются средством формирования новых социальных отношений людей, а с другой стороны, являются способом выражения и демонстрации этих отношений.

Ключевые слова: Народные праздники, образцы искусства, эстетический идеал, нравственные ценности, эстетическая культура, социально-духовный феномен, позитивное настроение.

O'ZBEKISTONDA KECHAYOTGAN IJTIMOYIY VA MA'NAVYI O'ZGARISHLARNING MILLIY BAYRAMLAR BILAN DIALEKTIK ALOQADORLIGI

Annotatsiya

Psixologiyada qobiliyatni miqdor jihatidan o'lchash, uni tavsiflash uchun intellekt tushunchasi qo'llanilgan. Tadqiqotchilarning nazariyasiga binoan, har bir inson umumiy intellektning muayyan darajasini o'zida aks ettiradi, bu esa, o'z navbatida, uning tashqi muhit bilan munosabatiga bog'liqdir. Ularning fikriga ko'ra, har bir odamda o'ziga xos qobiliyatni rivojlantirishning turli darajalari mavjud bo'lib, ular yaqqol masalalarni yechish jarayonida ko'rinadi. Dastlab intellekt tadqiqotlarida uning differentsiatsiyasi mavjud bo'lmagan. Intellekt muammosi xorij psixologiyasida juda keng o'rganilgan bo'lib, ular turlicha nazariyalar, konsepsiyalar, yondashishlar, pozitsiyalar, yo'nalishlarga asoslangan holda tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: Intellekt, qobiliyat, iste'dod, konsepsiya, semantik, divergent, konvergent, tafakkur, kreativlik, aqliy harakat, idrok.

Kirish. Har qanday jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy voqelik, avvalo, uning ma'naviy jihatdan mushohada etilishi bilan izohlanadi. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq, bir tomondan, jamiyat a'zolarining ma'naviy-ruhiy poklanishga intilishini, ikkinchi tomondan, madaniyat hamda san'at arboblari tomonidan bunday harakatlarning qo'llab-quvvatlanishini ijobiy hol sifatida baholash mumkin.

O'zbekistonning yangilanish va yuksalish davrida milliy bayramlarni nishonlash ijtimoiy-ma'naviy hodisaga aylandi. Ular: tarixan tarkib topgan; o'zida axloqiylik va namunaviylik tamoyillarini mujassam etgan; falsafiy jihatdan sarmazmun; go'zallik va ezgulikka undovchi; badiiy qadriyatlarni ulug'lovchi; xalqimizning estetik madaniyatini belgilovchi; muhim omil va ma'naviy hodisalardir. Shu bois, milliy bayramlarni ijtimoiy-falsafiy va axloqiy-estetik mohiyatiga ko'ra, quyidagicha tasniflash mumkin. Bular:

– milliy bayramlar tantanasi yuksak san'at namunalarini namoyon qiladigan tadbir sifatida;

– O'zbekiston bayramlari estetik idealni targ'ib qiluvchi badiiy vosita sifatida;

bayram tantanalari va xalq sayillari estetik va axloqiy qadriyatlar uyg'unligini aks ettiruvchi ma'naviy tadbir sifatida;

– milliy bayramlar tantanalari estetik madaniyatning o'ziga xos teatrlashgan namoyishi bilan ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarni namoyon qilishi sifatida.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Milliy bayramlar jamiyatda ma'naviy-axloqiy muhitni yuksaltirish bilan bir qatorda insonning estetik didini shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi hamda insonni jamiyat munosabatlariga yaqinlashtiruvchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu boisdan ham ommaviy tadbirlardagi barcha san'at turlarining o'zaro sintezlashgan ko'rinishidagi, tantanavor, o'zbekona shakli jahon madaniyatshunoslari va bayramshunoslari tomonidan, yangi teatrlashgan musiqali-xoreografik badiiy kompozitsiya sifatida e'tirof etildi[1]. O'zbekona shakldagi tantanavorlikda hujjatli publitsistika va badiiy obrazlilik o'zaro birlashib, sintezlashgan tadbir tomoshasiga, avvalo, milliylik, qolaversa, ulug'vorlik, ifodaviylik, teranlik va estetik ta'sirchanlik bag'ishlamoqda.

Milliy bayramlar va ommaviy tarzda davlat tadbirlarining e'tiborga loyiq bo'lishida amaliy san'at turlarining badiiy fon bezaklari sifatidagi o'rni beqiyos. Tadbir bezaklarining ko'rgazmali, g'oyaviy-estetik qimmatini, avvalo, sintezlashgan san'at turlarining badiiy ifodaviylik darajasi va inson his-tuyg'ulariga darhol ta'sir etish kuchidadir. Chunki, mavzu va g'oyaga mos turli-tuman liboslar, texnik vositalar, san'at turlarining badiiy ifodasi, eng muhimi, minglab odamlarning katta maydondagi sayillarda, bayramona kayfiyatda maqsadga muvofiq harakatlanishi, o'zaro muloqotga kirishib, bir-birini qutlab estetik his-tuyg'ular ta'sirida bo'lishini ta'minlaydi. Maqsadga muvofiq jamlangan va sintezlashgan san'at turlaridan paydo bo'lgan zavqli tuyg'ular bayram tomoshalarining badiiy ulug'vorligini ta'minlab, minglab tomoshabinlarni go'zallik olamiga olib kiradi.

M.YE. Saltikov-SHedrin fikricha, "Bir shahar tarixi"da: "Ikki xil bayramlar bo'ladi: biri bahorda "Barqarorlik bayrami" bo'lib, keladigan ofatlarga tayyorgarlik ko'rishga xizmat qiladi; boshqasi – kuzda, "Hukumatni ushlab turuvchi bayram" deb nomlanib, bo'lib o'tgan ofatlarni eslashga bag'ishlanadi"[2]. Shu boisdan ham milliy bayramlar va ommaviy tarzda davlat tadbirlarini tashkillashtirish, asosan, ikki qism – barcha san'at turlarini uyg'unlashtirgan tomosha ssenariysini yaratish va uni sahnalashtirish, ya'ni tomoshaga aylantirishdan iborat bo'ladi.

J. Mamatqosimov o'zining "Teatrlashtirilgan ommaviy tadbirlar" deb nomlangan ssenariylar to'plamida ommaviy tadbir ssenariysini yaratishning asosiy bosqichlarini tahlil qilgan. Risolada ommaviy tadbir ssenariysining mavzusi, g'oyasi, kompozitsiya qonunlari asosida san'at turlarining uyg'unlashgan muqaddimasi, tuguni, harakatlar rivoji, kulminatsiyasi va final masalalari ko'rib chiqilgan [3].

Davlatning qudrati fuqarolarining vatanparvarlik tuyg'usi, yoshlarning milliy madaniyati va ziyolilik darajasi; ularning ma'naviyati va tafakkuri boyligi; yaratuvchanlik salohiyati bilan belgilanadi. Shu ma'noda, vatanparvarlik tuyg'usiga ega bo'lgan komil inson ma'naviy qadriyatlarni anglashga, moddiy yoki ma'naviy boylik yaratish va yurtini yuksaltirishga qodir bo'lgan fuqarodir. Yaratish qudrati faqat qobiliyatli insonga xos fazilat. Shuning uchun ham qobiliyatli tomonidan yaratilgan san'at turlari insoniyatning ma'naviy ko'zgusi sifatida e'tirof etiladi.

Ma'lumki, shaxs kamoloti millatning estetik ideallarini anglashga asoslangan holda rivojlanadi. Estetik ideal esa o'z-o'zidan shakllanadigan hodisa emas. Uni shakllantirishning ibtidosi ham, intihosi ham insonning ijtimoiy-ma'naviy olamidadir. Abdulla SHer estetik ideal borasida gap ketganda: inson uchun mavjudlik shartlari masalasi muhimligini; ijtimoiy ideal esa ko'proq kelajak bilan; shaxsiy ideal esa asosan o'tmish bilan bog'liqligini; idealning murakkab tomoni qadriyatlar bilan bog'liq masala ekanligini ta'kidlaydi.

Milliy qadriyatlar estetik idealning obyektidagi in'ikosi tarzida namoyon bo'ladi. "Avvalo shuni aytish kerakki, – deydi faylasuf, – estetik ideal inson, shaxs va jamiyatning estetik tajribasidan vujudga keladi. Inson dunyoni ana shu tajriba vositasida estetik idrok etadi. Shu sababli estetik ideal go'zallik, ulug'vorlik, mo'jizaviylik va boshqa estetik xususiyatlarni belgilovchi mezon sifatida yuzaga chiqadi. Inson ana shu idealga mos keladigan go'zallik yoki ulug'vorlikni tan oladi, mos kelmaydiganlarini esa aksil estetik hodisa sifatida inkor etadi. Estetik ideal o'ziga mos go'zallik va ulug'vorlikni yoki mo'jizaviylikni ko'proq san'atdan topadi"[4].

Estetik idealni, ayniqsa, badiiy idealni shakllantirish borasida tadqiqot ishlari olib borgan S.Agzamxodjayeva ijtimoiy ideal bilan badiiy-estetik idealning o'zaro bog'liq

gnoseologik negizi mavjudligini uqtiradi. Ular yon-atrofni anglashga, idrok etishga, shu tariqa ma'lum tasavvurlarni, subyektiv qarashlarni ifoda etishga qaratilgan faoliyat turidir. Shuning uchun, tadqiqotchining nazarida, ijtimoiy ideal bilan badiiy-estetik ideal mutlaq aynan voqelik emas. Buning bir qator sabablari mavjud. Jumladan, ijtimoiy ideal jamiyat, davlat, insoniyat, umuman, ijtimoiy borliqni takomillashtirishga qaratilgan har qanday g'oyani, obrazli tasavvurlarni, maqsadlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, badiiy-estetik idealni ham shunday izohlash mumkin. Chunki, badiiy-estetik ideal yon-atrofni shunchaki ifodalash, tasvirlash usuli emas, uning negizida hayotni go'zallashtirish, talab darajasida insoniylashtirish, nafasat qonuniyatlariga muvofiq tashkil etish haqidagi o'y, xayol, orzu yotadi. Shu tariqa badiiy-estetik ideal ijtimoiy borliqqa, kishilarning ushbu borliqni yuksaltirishga qaratilgan orzulariga xizmat qiladi. Demak, badiiy-estetik ideal negizida olamni bilish, mavjud hayotni takomillashtirish, go'zallashtirish, taraqqiyot yo'llarini anglash yoki ko'rsatib berish g'oyasi yotadi. Shu tariqa, ijtimoiy-ma'naviy borliq badiiy-estetik idealning obyektiga aylanadi.

Badiiy-estetik ideal shaxsning ma'naviy hayotiga go'zallik, estetik tasavvur va qarashlar, eng muhimi estetik tajriba, ya'ni madaniy-ijodiy jarayon orqali ta'sir etadi[5].

Estetik idealni rivojlantiruvchi milliy bayramlar tantanalaridagi badiiy yaxlitlik shakllan estetik, mazmunan axloqiy mohiyat kasb etadi. Uning nafasatlilik mezonini badiiy go'zallikning ustuvorligi bilan belgilash mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbekistonda nishonlanayotgan milliy bayramlarning o'ziga xos jihatlarga nazar tashlasak, bu bayramlar o'zida estetik va axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirishi, O'zbekistonda kechayotgan ijtimoiy o'zgarishlarni qamrab olishi bilan ma'naviyatni yuksaltiruvchi muhim badiiy omil sifatida ulug'vorlik kasb etadi.

Sababi, umumxalq sayli va tantanalardagi axloqiy va estetik qadriyatlarning uyg'unligi, uning mavzusi hamda g'oyasi bilan bog'liq ijtimoiy va ma'naviy komponentlarda namoyon bo'ladi. Bu komponentlar paytda yangi shakllangan bayramning estetik mohiyatini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, san'atkor voqelikni o'z estetik ideali prizmasidan o'tkazib tasvirlar ekan, mavzu, g'oya va uning shaklini mafkura mantig'iga ko'ra badiiy realikka aylantiradi. Bunday badiiy realik esa muayyan muloqot mezonlari asosida tomoshabin ongi va qalbida estetik qadriyatlarga aylanadi. Shu ma'noda, milliy bayramlarda mujassamlangan san'at turlari ifodalagan badiiy ideallar, yuksak estetik qadriyatlar darajasida "bo'rtib" ko'zga tashlanadi va ijtimoiy ehtiyojga aylanadi.

Bu bayramdagi axloqiy va estetik qadriyatlarning uyg'unligi bevosita inson hamda jamiyat munosabatlari kontekstida ko'rib chiqiladigan masalalar sirasiga kiradi. Unda ishtirok etgan shaxs kamoloti – axloqiy va estetik qadriyatlar uyg'unligini namoyon etuvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil va natijalar. "Shaxs kamolotida axloqiy va estetik qadriyatlar uyg'unligi muammosi" bo'yicha tadqiqot ishlarni olib borgan olim M.Nurmatovanning fikriga ko'ra, mustaqillik tuyg'usi – oliy axloqiy va estetik qadriyat. Tadqiqotchi, mustaqillik: axloqiy qadriyat ekanligi; xalqning iqtisodiy, g'oyaviy so'z va fikr erkinligi tiklanganligi; fuqarolar o'zining moddiy va ma'naviy hayotini dialektik uyg'unlikda tashkil qilganligi; buning uchun zaruriy sharoitlar tizimi yaratilganligi bilan qimmatli ekanligini izohlaydi. Shuningdek, mustaqillik oliy qadriyat hamda estetik fenomen sifatida paydo bo'lishi va shakllanishi, xalqning ulug'vor ishlarni amalga oshirish imkoniyatlarining kengayishida,

bunyodkorlik salohiyatini namoyon etuvchi hodisalarni ro'yobga chiqaruvchi qudratida ekanligi bilan belgilanadi.

“Mustaqillikning bunyodkori, ijodkori bo'lgan inson – deb ta'kidlaydi falsafa fanlari doktori, professor Mukarram Nurmatova, – o'zining azaliy urf-odatlarini, bayramlari va boshqa marosimlarini an'anaviy tarzda davom ettirib, undagi go'zallik, ulug'vorlik va qahramonlik ruhini o'z farzandlarining qalbiga singdirib kelayotganligi bilan ham go'zal va ulug'vordir”[6]. Mazkur fikr mustaqillik bayramlarining tamoyillari ham axloqiy, ham estetik qadriyat ekanligini nazariy jihatdan asoslaydi. Bu tamoyillar “Mustaqillik kuni” bayramining xususiy va umumiy xarakteriga ega bo'lgan badiylashgan tantanalarda o'z ifodasini topgan.

Mustaqillik sharofati bilan jahon madaniyati va rivojiga o'z hissasini qo'shgan buyuk allomalarimiz, jahonshumul tarixiy shaxslarimiz tavallud topgan sanalariga bag'ishlangan tantanalari ham davlat tadbiri darajasida nishonlanishi an'anaga aylandi. Bunday bayramlar ulug'ajdodlarimizdan g'ururlanish, faxrlanish va buyuklardan namuna olish maqsadida tantanali tarzda, estetik ideal sifatida amalga oshirilmoqda. Albatta, har bir millat o'z ajdodlarini, ulug'larini eslash, ularning hurmatini joyiga qo'yishga intiladi. Milliy estetik ideallar yuksalishiga bag'ishlangan bunday xayrli ishlar o'z mohiyati jihatidan yoshlarning estetik

kamolotini shakllantirishga ma'naviy asos bo'lib xizmat qiladi.

Millatning estetik madaniyatini o'ziga xos mustaqil hodisasi sifatida namoyon qiladigan bayramlar fuqarolarning faol jonli muloqoti hamda barcha ishtirokchilarning erkin hatti-harakatlariga asoslanadi. Bunday tadbirlar, avvalo, ishtirokchi va tomoshabin o'rtasidagi har qanday tafovutlarni bartaraf etishga qaratiladi.

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda milliy bayramlar tashkilotchilari, tashviqotchi va targ'ibotchilarining vazifalari “uyushmagan yoshlar”ni maqsadli uyushtirish va har qanday nizoli vaziyatning yechimida optimistik ruhda tomosha usullaridan to'g'ri foydalanib, aholini bir-biriga bag'rikenglik munosabatida bo'lishga da'vat qilishdan iborat. Agarda bayram tomoshalari har bir shaxsning “men”ini namoyon qilishga imkoniyat yaratib beruvchi omil desak, uning tashkilotchilari har bir ijodkorga “shaxsiy yondashuv” ma'nosini chuqurroq anglashi zaruratga aylanadi. Chunki, bayramda ishtirok etuvchilar vosita emas, balki tadbir maqsadini, undagi qadriyatlar mohiyatini ochib beruvchi asosiy mezondir. Shunday ekan, to'g'ri yo'nalishda tashkil qilingan milliy bayramlar O'zbekistonda kechayotgan ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarni namoyish qilish bilan tadbir insonlarda kelajakka ishonch va ko'tarinki kayfiyatni hosil qila oladi.

ADABIYOTLAR

1. Qoraboyev U. O'zbek xalqi bayramlari. – Toshkent: Sharq, 2002. – 16 b.
2. Салтыков-Щедрин М.Е. История одного города // Салтыков-Щедрин М.Е. Собр. соч.: В 10 т. – Т.2. – М.: Правда, 1988. – 450 с.
3. Mamatqosimov J. Teatrlashtirilgan ommaviy tadbirlar. – Toshkent: TDMI, 2004. – 6 b.
4. file:///C:/Users/Ferrari_430/Downloads/estetika.pdf. – 46 b.
5. Agzamxodjayeva S.S. Ijtimoiy ideal va O'zbekistonda ma'naviy taraqqiyot muammolari: Dis....fals.fan.dokt. – Toshkent: O'zMU, 2009. – B 207-227.
6. Nurmatova M. Shaxs kamolotida axloqiy va estetik qadriyatlar uyg'unligi. /Monografiya. – Toshkent: Universitet. 2009. – 105 b.